

Министерство образования Республики Беларусь
Представительство Россотрудничества в Республике Беларусь –
Российский центр науки и культуры в Минске
Белорусский республиканский фонд фундаментальных исследований
Белорусское общественное объединение
преподавателей русского языка и литературы
Учреждение образования
«Мозырский государственный педагогический университет имени И. П. Шамякина»
Национальный исследовательский университет
«Белгородский государственный университет»

ТЕКСТ. ЯЗЫК. ЧЕЛОВЕК

Сборник научных трудов

В двух частях

Часть 2

Мозырь
МГПУ им. И. П. Шамякина
2013

УДК 81.161.1(08)
ББК 81.2 Рус
Т30

Редакционная коллегия:

С. Б. Кураш, кандидат филологических наук, доцент (ответственный редактор); **А. М. Аमतов**, доктор филологических наук, профессор; **П. Е. Ахраменко**, кандидат филологических наук, доцент; **Л. Н. Боженко**, кандидат филологических наук, доцент; **В. И. Коваль**, доктор филологических наук, профессор; **В. В. Кузьмич**, кандидат филологических наук, доцент; **В. Ф. Русецкий**, доктор педагогических наук, доцент; **В. С. Сидорец**, кандидат филологических наук, доцент; **Т. И. Татарина**, кандидат филологических наук, доцент; **В. В. Шур**, доктор филологических наук, профессор

Рецензенты:

доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой общего и русского языкознания УО БГПУ им. М. Танка
А. А. Гируцкий,
доктор педагогических наук, проректор по научно-методической работе Академии последидипломного образования
Г. И. Николаенко

Печатается согласно плану научных и научно-практических мероприятий
УО МГПУ им. И.П. Шамякина на 2013 год
и приказу по университету № 429 от 26.04.2013 г.

Текст. Язык. Человек : сборник научных трудов. В 2 ч. Ч. 2 / УО МГПУ им. И. П. Шамякина ; редкол.: С. Б. Кураш (отв. ред.) [и др.]. – Мозырь, 2013. – 264 с.
ISBN 978-985-477-312-4 (ч. 2).
ISBN 978-985-477-310-0.

В сборнике представлены статьи, отражающие содержание докладов VII Международной научной конференции «Текст. Язык. Человек», проведённой в рамках Недели русского слова в Мозырском государственном педагогическом университете имени И. П. Шамякина с 20 по 25 мая 2013 г.

Во второй части сборника представлены статьи, посвящённые филологическому анализу художественного текста, изучению текста в аспекте проблем взаимодействия языков и культур, теоретическим и методическим аспектам развития креативной языковой личности студентов и школьников.

Адресуется научным работникам, преподавателям, аспирантам, студентам филологических специальностей. Материалы сборника публикуются в авторской редакции.

УДК 81.161.1(08)
ББК 81.2 Рус

ISBN 978-985-477-312-4 (ч. 2)
ISBN 978-985-477-310-0

© УО МГПУ им. И. П. Шамякина, 2013

СОДЕРЖАНИЕ

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Андреев А. Н.	Автор (писатель) как литературоведческая категория (на материале романа в стихах А. С. Пушкина «Евгений Онегин»).....	3
Асташина Е. И.	Математическая терминология романа Е. И. Замятина «Мы» в лингвистическом, идеологическом и литературоведческом аспекте.....	6
Ахраменко П. Е. Бальцевич Ю. Н., Болтовская Е. А. Барысенко В. Я. Бережний В. М.	Безличные синтаксические единицы как составной компонент бессоюзных построений..... Гендерный аспект в романе «Маргинал» Анатолия Андреева..... Вобразнае азначэнне ў паэтычным дыскурсе Ніны Мацяш..... Тенденці у выкарыстанні синтаксічных структур в авторьскому мовленні та мовленні героїв малої прози Володимира Винниченка.....	8 11 13 15
Боженко Л. Н., Карпцова А. В. Боженко Л. Н., Супоненко О. И. Воронович И. Н. Герчик А. В. Глушеч З. А.	«Записки охотника» в творческой биографии И. С. Тургенева..... «Стихотворения в прозе» И. С. Тургенева как итог творческого опыта писателя..... Многогранность творчества И. К. Кондратьева: культурологический аспект..... Литературные реминисценции и аллюзии в авторских песнях В. Высоцкого..... Несобственно-прямая речь в романе М. Булгакова «Белая гвардия» как способ представления образа автора..... О теоретических посылках к исследованию русской языковой личности Тютчева.....	18 21 23 25 28 30
Голованевский А. Л. Головачева О. А.	Лексико-семантические группы, проявляющие позицию автора, в статье Н. С. Лескова «Специалисты по женской части»..... Антропоморфная характерологическая метафора в языке поэзии Ф. И. Тютчева.....	32 35
Горяинова Н. В. Губко В. М., Солаху А. В. Дзесюкевіч В. І., Мотарава М. М. Дзядок М. М. Дзянішчык А. А., Солаху А. В. Добрицкая И. Г. Жураўская Л. В., Азёмша Т. У. Забарный А. В. Игнатенкова Е. В. Казанцева Л. Н. Канцавая Г. М. Климина Л. В.	Лексічныя паўторы ў мове паэзіі Анатоля Вярдзінскага..... Парадыгмы вобразаў у творчасці Уладзіміра Жылкі..... Некоторые аспекты даследавання паэтонімаў у мастацкіх творах літаратуры для дзяцей..... Стылістычныя фігуры, заснаваныя на антонімах, у мове прозы Барыса Сачанкі..... Произведения о детях в русской литературе XIX века (сравнительно-типологический анализ)..... Аказіяналізмы ў паэтычных тэкстах Рыгора Барадудзіна..... Формирование у студентов-филологов навыков анализа поэтического текста..... Образ Ф. И. Тютчева и его родины в стихотворениях брянских поэтов..... Экспромт в поэтическом и ораторском мастерстве В. В. Маяковского..... Чужыя выказванні ў звязным кантэксте: функцыянаванне і ўзаемадзеянне..... Система знаний, умений и навыков будущих учителей русской словесности в работе с художественным текстом.....	37 39 42 44 47 48 50 51 54 56 57
Ковалевич И. О.	Окказиональное словотворчество детей и взрослых в сфере отглагольной субстантивной деривации.....	59
Коцевич С. С. Крицкая Н. В. Крук Б. А. Лавшук О. А., Сердюкова Е. И. Лобан М. Г., Дубодел А. М. Люкевич В. В. Малиновская А. М.	Поэтические синтезы Валерия Брюсова..... Современная поэзия в контексте православной духовной традиции..... Бязлучнікавыя складаныя сказы і тэкст..... Диалог в поэтическом пространстве Дмитрия Строева..... Реализация дифференцированного подхода на уроках анализа художественного текста..... «Бежин луг» И. С. Тургенева и «Ночной разговор» И. А. Бунина: диалог текстов..... Соотношение «метатекст — заглавие» в ракурсе проблемы интерпретации художественного текста.....	62 64 66 67 70 73 75
Мацвеев И. М. Милаш Г. А. Минибаева С. В. Муратова Е. Ю. Нагорный И. А.	Праблемы даследавання індыўдуальна-аўтарскіх неалагізмаў..... Иосиф Бродский: язык – время – пространство..... Репрезентация эмоциональной картины мира в художественном тексте..... Роль окказиональных существительных в поэтическом тексте..... Субъективно-модальные смыслы в произведениях А. Н. Островского (на материале предложений с предположительными частицами).....	77 79 82 84 86
Надумович А. Н., Надумович Л. М. Надумович Л. М. Навіцкая В. В. Николаева С. Ю. Носорева М.	Символико-мифологические категории в художественном мире И. С. Тургенева и Ф. М. Достоевского..... Художественно-образительные средства в романтических балладах В. А. Жуковского..... Раманны эпас У. Караткевіча: характар рэпрэзентацыі духоўных скарбаў народаў свету..... Идиостиль В. А. Жуковского и А. С. Пушкина в контексте романа В. Я. Шишкова «Ватага»..... Употребление фразеологизмов в публицистике Н. С. Лескова 1860-х годов (на примере статей «О новой железной дороге», «О необходимости строительства железных дорог в России»).....	88 90 92 95 97
Нуждзіна Т. С. Нуруллина Г. М.	Вобраз аўтара-апавядальніка на старонках эсэ Янкі Сіпакова «Мая бібліятэка»..... Экстралингвистическая мотивированность категории рода в художественных текстах (на примере поэзии Ф. И. Тютчева).....	99 102
Перегудина Т. Н. Прозарава Л. І. Рагаўцоў В. І. Ревуцкий О. И. Редькин В. А. Сасина В. В. Серда И. А.	Беспредложные конструкции древнерусского языка в произведениях Г. Р. Державина..... Аднарэферэнтныя тэксты-ўвасабленні (на матэрыяле паэтычных твораў беларускіх аўтараў)..... Каламбуры ў п'есах Міхайлы Грамыкі..... Тексты-тропы в идиостиле В. С. Высоцкого..... Интерпретация библейского текста в творчестве В. Маяковского..... Осмысление личности В. Я. Брюсова и его творчества в метапоэтике Н. С. Гумилева..... Название как структурный элемент художественного произведения (на примере рассказа В. Маканина «Гражданин убегающий»).....	103 107 108 110 112 114 116

5. Шур, В. В. Анамастычная лексіка ў творах Якуба Коласа для дзяцей // Беларуская пачатковая школа: праблемы і перспектывы развіцця / Матэрыялы IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (17 – 18 кастрычніка 2002 г.) – Мазыр: УА МДПУ, 2002. – С. 180–182.
6. Барысенка, В. Я. Моўна-выяўленчыя сродкі ў паэзіі Васіля Віткі: манаграфія / В. Я. Барысенка. – Мазыр: УА МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2011. – 180 с.
7. Беларуская дзіцячая літаратура: вучэб. дапам. / А. М. Макарэвіч [і інш.]; пад агул. рэд. А. М. Макарэвіча, М. Б. Яфімавай. – Мінск: Выш. шк., 2008. – 688 с.
8. Вітка, В. Урокі роднага слова: вершы, казкі, апавяданні / В. Вітка; уклад. Т. С. Тарасова; маст. М. Р. Казлоў. – Мінск: Маст. літ., 2008. – 264 с.: іл.
9. Шушкевіч, С. Птушыны ранак: Вершы, казкі. Для дашк. і малод. шк. узросту / С. Шушкевіч; Уклад. А. В. Вольскі; Маст. У. П. Свентахоўскі. – Мн.: Юнацтва, 2001. – 159 с.: іл.
10. Дашкевіч, Г. Паўлік кніжачку чытае: Вершы: Для дзяцей мал. шк. узросту / Г. Дашкевіч; Маст. Г. С. Хінка-Янушкевіч. – Мінск: Юнацтва, 2001. – 46 с.
11. Калашнікаў, Я. Якія колеры ў вясёлцы / Я. Калашнікаў. – Мазыр: Калор, 2010. – 68 с.
12. Бядуля, З. Дзень добры! Вершы, казкі, апавяданні / З. Бядуля. – Мінск: Маст. літ., 1974. – 157 с.
13. Багдановіч, М. Поўны збор твораў. У 3 т. Т. 1 Вершы, паэмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 752 с.
14. Мазго, У. Вершы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://www.vyaselka.ru/autor/uladimir-mazgo> – Дата доступу: 08.12.2011.

УДК 821.161.3+882.6

А. А. Дзянішчык (Баранавічы, Беларусь), А. В. Солахаў (Мазыр, Беларусь)

СТЫЛІСТЫЧНЫЯ ФІГУРЫ, ЗАСНАВАНЫЯ НА АНТОНІМАХ, У МОВЕ ПРОЗЫ БАРЫСА САЧАНКІ

Аналізуюцца стылістычныя фігуры, заснаваныя на выкарыстанні антонімаў, у мове твораў Б. Сачанкі, выяўляецца іх семантыка, структура, функцыянальныя магчымасці. Найбольш пашырана антытэза з разнастайнымі структурнымі мадыфікацыямі, асноўнымі з якіх выступаюць канструкцыі са злучнікамі а. Прыём кантрасту рэалізуецца таксама з дапамогай акратэзы, амфітэзы, дыятэзы, альтэрнатэзы. Умела выкарыстоўваючы іх, празаік стварыў супярэчлівыя і праўдзівыя мастацкія вобразы.

Мова твораў таленавітага беларускага пісьменніка, аўтара шматлікіх апавяданняў, аповесцяў і раманаў Барыса Сачанкі вылучаецца багаццем разнастайных лексічных і стылістычных сродкаў. Аднак ёсць адна асаблівасць, якая выразна адрознівае яе ад мовы іншых мастакоў слова, – гэта шырокае выкарыстанне антонімаў, якія выступаюць важным сродкам выразнасці ў мове твораў пісьменніка. Іншы раз антонімы ўтвараюць назву твора. Напрыклад, апавесць «Апошнія і першыя».

Выкарыстанне антонімаў засноўваецца на розных стылістычных фігурах. Б. Сачанка часцей за ўсё звяртаецца да антытэзы (грэч. *antithesis* – супрацьпастаўленне) – «супастаўлення кантрастных або процілеглых з’яў і паняццяў, якое ўтварае адзінае структурна-лагічнае цэлае» [1], таму што менавіта ў ёй найбольш ярка выяўляецца прырода антаніміі. Антытэза дапамагае аўтару раскрыць несумяшчальнасць прадметаў, паняццяў, іх якасцей або прымет, падкрэсліць максімальную розніцу і кантраст. У мастацкім творы «гэта стылістычная фігура, – слухна падкрэслівае В. Д. Старычонок, – выкарыстоўваецца пры паказе супярэчнасцей у грамадстве, раскрыцці дзялектыкі чалавечай душы, выяўленні аўтарскіх адносін да герояў твораў і інш.» [2, 52].

Умелае выкарыстанне Б. Сачанкам антытэзы дае магчымасць яму стварыць запамінальныя каларытныя мастацкія вобразы. Найбольш ужывальнымі сінтаксічнымі канструкцыямі з’яўляюцца канструкцыі са злучнікамі а (радзей – са злучнікамі *але, ды, ажно*), які ярка падкрэслівае кантраст супрацьлеглых з’яў і паняццяў, што выяўляюць супрацьлеглыя дзеянні, ацэнкі, узроставаыя і фізічныя асаблівасці, раскрываюць характар асобы. Да такіх канструкцый адносяцца:

а) складаназлучаныя сказы, часткі якіх

супрацьпастаўляюцца (іншы раз – у складаных сказах з рознымі відамі сувязі): *Старэйшы, Іван, у партыю, а еты, меншы, у паліцыю...* [3, кн. 2, 8]; *Сяляне, хто багацейшыя быў, выпісвалі панскія білеты, а бяднейшыя на старым, даўнейшым звычай і ездзілі па дровы, хадзілі па ягады і грыбы без усялякага «білета»* [3, кн. 1, 399];

б) складаназалежныя сказы (іншы раз – складаныя сказы з рознымі відамі сувязі) з супрацьлеглымі даданымі часткамі: *Думаў, разважаў Апанас – і не бачыў, не ведаў, дзе яму лепей быць, а дзе – горш* [3, кн. 1, 245]; *Ды Кацю вучыць не трэба было, сама ведала, што можна, а што нельга рабіць* [3, кн. 2, 221]; *Нездарма ж кажуць: лёгка ўсё пачынаецца, ды нялёгка канчаецца* [3, кн. 1, 64];

в) супрацьпастаўленыя аднародныя члены сказа: *Ета ж лухта палучаецца – Савецкая ўласць давала бедняку зямлю, а потым забірае?* [3, кн. 1, 84];

г) асобныя сказы: *Толькі адчуваеш – добрае ніадкуль не прыйдзе, не, не прыйдзе! Калі і прыйдзе што, напаткае цябе, дык толькі ліхое* [3, кн. 1, 227]; – *Я ж не ведаў, што прайграю. – А мы не ведалі, што выйграем, – рагатнуў Кузя* [3, кн. 1, 101];

д) разнастайныя парцэляваныя канструкцыі: *Ты адзін, а іх... Многа* [3, кн. 1, 547]; *«Як ета я! Трэба было ўвечары, на ноч глядзячы ў лес ехаць. А я... Уранні паехаў...»* [3, кн. 1, 551]; *Думаў выйграю. Ажно прайграў* [3, кн. 1, 230]; *Шмат добрага пра яго скажаць можна. Але шмат і благага* [3, кн. 1, 383].

Прадуктыўную структурную групу ўтвараюць заснаваныя на паралелізме бяззлучніковыя складаныя сказы, складаныя сказы з рознымі відамі сувязі, у складзе якіх, утвараючы антытэзу, супрацьпастаўляюцца бяззлучніковыя часткі, і самастойныя сказы: *Высакароднасць вучыць*

высакароднасці, *ганебнасць* вучыць не быць такім, не рабіць таго, што зрабіў слабы духам ці несумленны [3, кн. 1, 452]; *Здаду*, адкуль адступалі, было голае поле, *наперадзе* – лес і немцы [3, кн. 1, 474]; *Нездарма ж кажучь: малыя дзеці – малыя клопаты, вялікія дзеці – вялікія клопаты* [3, кн. 2, 301]; *Жывы чалавек – усё яму трэба. Мёртвы – нічога ані не трэба* [3, кн. 1, 559].

Антытэза таксама шырока выяўляецца ў параўнальных канструкцыях са злучнікамі чым, як: *Ласкаю* заўсягды болей можна ўзяць, чым *гвалтам* [3, кн. 1, 306]; Прычым *старэчыя* капрызны куды больш небяспечныя, чым *дзіцячыя* [3, кн. 2, 375]; Самалёты як нечакана *наліцелі*, так нечакана і *схлынулі* [3, кн. 1, 247]; Як выпадкова *сустрэліся*, так і *рассталіся* [3, кн. 2, 66].

Яна ствараецца і тады, калі адзін з антонімаў выступае ў функцыі дзейніка, а другі – дапаўнення: Не трэба ніколі ўпадаць ў паняверку, адчайвацца, трэба верыць. Верыць у чалавечую сілу, розум, у тое, што *жыццё* няспынае, яно перамагае *смерць*, а дабро заўсёды ўрэшце перамагае зло [3, кн. 2, 166].

У некаторых выпадках антытэзу ўтвараюць азначэнні, ужытыя пры аднародных дзейніках: У наступную хвіліну кінуліся адно да аднаго, зліліся – *цёплая*, толькі што з пасцелі, Каця і ён, *халодны*, начны [3, кн. 1, 433].

Нярэдка антытэза ускладняецца шляхам супрацьпастаўлення аднаго слова цэламу сінанімічнаму раду: Вернецца маці са школы, ён кінецца да яе, а яна, замест таго каб узяць сына на рукі, *аблашчыць*, – *накрыць*, *наварыцца*, а то яшчэ і *плескачоў дасць* [3, кн. 2, 363].

Звычайна Сачанка карыстаецца неразгорнутай (простай) антытэзай, пры якой супрацьпастаўленне, як правіла, ажыццяўляецца ў межах адной-дзвюх антанімічных пар: *Піліп трымаў комлю рукамі злева, ён, Мікалай, – справа* [3, кн. 1, 174]; *Вада, ды яшчэ неба – у ясныя, пагодлівыя дні яно спакойна блакітнела, знала і знала кудысь беспрытульныя валацугі-аблокі, а ў змрочныя, ветраныя і зусім злівалася з вадою, не пазнава, дзе варочаюцца, цяжка бурляць хвалі, а дзе перакатваюцца, кіпяць хмары* [3, кн. 1, с. 23].

Радзей ён звяртаецца да разгорнутай (складанай) антытэзы, або алаёзіса (грэч. alloiosis – змяненне), якая «рэалізуецца ў межах складанага сказа або цэлага тэксту і ўключае ў свой склад некалькі процістаўленняў, якія падкрэсліваюцца злучнікамі, інтанацый і іншымі сродкамі і ўскладняюцца асацыятыўнымі і сэнсавымі сувязямі з астатнімі словамі ў тэксце» [2, 35]: *А так – усюды барацьба, змаганне. Бедныя – супраць багатых, дурныя – супраць разумных, падначаленыя – супраць начальства, невукі – супраць вучоных... Тут тое самае, што і ў прыродзе: на тое ж і шчупак, каб карась не драмаў. Сіла – антысіла, прыцягненне і адштурхоўванне, дабро і зло, любоў і нянавісць, жыццё і смерць* [3, кн. 2, 336].

Акрамя антытэзы, Б. Сачанка часта звяртаецца да такіх стылістычных фігур, заснаваных на супрацьпастаўленні, як акратэза, амфітэза, дыятэза, альтэрнатэза.

Акратэза (грэч. akros – крайні, самы аддалены) – стылістычная фігура, якая будзецца на адмаўленні адной якой-небудзь прыметы (факта, з’явы) і сцвярдзенні яе супрацьлегласці. Знешне гэта выражаецца ва ўжыванні аднаго з кампанентаў антанімічнай пары з адмоўнай часціцай *не*, а сувязь

паміж антонімамі адбываецца з дапамогай супраціўнага злучніка *а*, які можа матэрыяльна не выражацца: *А я ... Нарадзіўся, каб не маўчаць, а гаварыць* [3, кн. 2, 292]; *Мяняюцца ўлады, а жыццё маё калі і мяняецца, дык не на лепшае, а на горшае* [3, кн. 1, 520]; *Яны замуж навыходзілі. Не за бедных – багатых* [3, кн. 2, 496]; *Быццам не сваё – чужое...* [3, кн. 2, 295].

Лінгвісты адрозніваюць дзве структурна-семантычныя разнавіднасці акратэзы: *не А, а Б* – з негатыўна-пазітыўным размяшчэннем членаў супрацьпастаўлення; *А, а не Б* – з пазітыўна-негатыўным размяшчэннем частак [4, 178].

Б. Сачанка аддае перавагу структурна-семантычнай мадыфікацыі *не А, а Б*: *Можа, тое, што мы разам, усё ж не выпадковасць, а заканамернасць?* [3, кн. 1, 250]; *Што ж да ахвяр... Яны, на жаль, будуць, бо барацьба ідзе не на жыццё, а на смерць ...* [3, кн. 1, 496]; *І ўсё ж не згаджацца з ім хацелася, а спрачацца* [3, кн. 2, 379].

Пазітыўна-негатыўнае размяшчэнне антонімаў (*А, а не Б*) у мове твораў пісьменніка сустракаецца радзей: *Але я веру, цвёрда веру – пераможам мы, пераможа лепшае, а не горшае* [3, кн. 1, 217]; *Заслэнне Гудова ішло стыхійна, а не планамерна*, па нейкіх сваіх законах, якія дыктавала само жыццё [3, кн. 1, 565].

Семантычна акратэза вызначаецца разнапланавасцю. Праз адмаўленне супрацьлеглага ў мове прозы Б. Сачанкі сцвярджаюцца дзеянні, прыметы, з’явы, станы, ацэнкі і інш.: *Не гаварыць людзям хацелася, а маўчаць – думаць, успамінаць – жонку, дзяцей вёску, тое, з чым нядаўна раптоўна рассталіся...* [3, кн. 1, 156]; *І не гуляць, а працаваць усе павінны* [3, кн. 2, 74]; *...злосць і нянавісць да ўсіх і ўсяго, што навокал, не зменшлася, вядома, а ўзрасла* [3, кн. 2, 69]; *...Кузя даручаў ... глядзець, каб ніхто не біў лынды, не лайдачылі, а працавалі* [3, кн. 2, 90]; *І Петрык, успомніўшы матчына наказ, не пайшоў на лес шукаць людзей, а вярнуўся назад, у лазняк, у балота* [3, кн. 2, 342]; *І стаўку мы робім не на невядомыя імёны, а на вядомыя* [3, кн. 2, 107]; – *Так, – зноў усміхнулася Люся. Але не весела, а неяк сумна, з горыччу, шкадаваннем* [3, кн. 2, 485]; *І чым далей, тым не лягчэй, а горш і горш...* [3, кн. 1, 493]; *Амбіцыі, інтрыгі, барацьба не на жыццё, а на смерць* [3, кн. 2, 413]; *Поля зноў заплакала, але не, не ад адчаю, а ад радасці, што Васіль зноў побач, дома* [3, кн. 1, 571].

Такім чынам, акратэза паказвае, што адсутнасць аднаго паказвае на наяўнасць другога, а наяўнасць аднаго сведчыць аб адсутнасці другога. Выкарыстанне гэтай стылістычнай фігуры ў мове пісьменніка робіць яе вельмі выразнай і экспрэсіўнай, садзейнічае дакладнасці думкі, акцэнтуюе ўвагу на адным дзеянні, стане, на адной прымеце, з’яве і інш.

Амфітэза (грэч. amphі – вакол, з абодвух бакоў), або фігура злучэння, – стылістычная фігура, заснаваная «на сцвярдзенні дзвюх супрацьлеглых прымет, з’яў, фактаў» [2, 42]. Знешнім паказчыкам амфітэзы выступае спалучальны злучнік *і*, які звязвае антонімы паміж сабой. Яна выкарыстоўваецца для характарыстыкі цэлага праз аб’яднанне дзвюх палярных каардынат. Напрыклад, антонімы *ўдзень і ўночы*, аб’ядноўваючыся пры дапамозе злучніка *і*, набываюць значэнне ‘заўсёды, кругласутачна’: *Зноў мы ўдзень і ўночы, па дарогах і без дарог прабіраліся на ўсход, да сваіх* [3, кн. 2, 397].

Паводле значэння антанімічнай пары, якія ўтвараюць амфітэзу, вылучаюцца ў наступныя групы:

1) са значэннем складання, што адпавядае словам усе, усё, усякі: Але ж... Вы, пэўна, ведаеце, што ёсць сіла і антысіла, прыцягненне і адштурхоўванне, **дабро і зло**, любоў і нянавісць, жыццё і смерць... [3, кн. 2, 330]; Родную, знаёмую змалку вёску, дзе нарадзіўся і вырас, дзе спазнаў столькі ўсяго **добрага і горкага, радаснага і крыўднага** [3, кн. 1, 281]; Плакалі і **старыя**, і **малыя** мужчыны і жанчыны [3, кн. 1, 132]; І вада **халодная і гарачая** ў хаце, і на вуліцу хадзіць да ветру не трэба [3, кн. 2, 498]; Хто ж, хто ва ўсім – **шчасці і няшчасці** чалавека вінаваты? [3, кн. 1, 520];

2) са значэннем пастаянства, бесперапыннасці, што суадносіцца са словам заўсёды: **Дзень і ноч** карпелі над фармулярамі [3, кн. 1, 409]; Кожны пра гэта думаў. Думаў **удзень і ўночы, уранні і ўвечары**, думаў, што б ні рабіў, дзе б ні быў [1, кн. 1, 113];

3) са значэннем усёй прасторы, што выражаецца словам усюды: 3 заставы прыбег пасланец, паведаміў: немцы прарвалі: і **лева**, і **справа**, дзе былі дарогі, і наступаюць далей пры дапамозе танкаў і артылерыі [3, кн. 1, 458]; **Тут і там** стаялі, стылі лужы [3, кн. 2, 454].

Б. Сачанка часта звяртаецца і да альтэрнатэзы (ад лац. *altergate* – чаргаванне) – стылістычнай фігуры, якая абумоўлівае альтэрнатыўны выбар аднаго з супрацьлеглых прадметаў, з’яў, прыкмет, дзеянняў [5, 24]. Пры альтэрнатэзе ўжываюцца раздзяляльныя злучнікі *то...то, ці то...ці то, не то...не то*, якія злучаюць кампаненты антанімічнай пары, паказваючы на паслядоўную змену, чаргаванне супрацьлеглых фактаў, паняццяў, дзеянняў, станаў, уласцівасцяў. Прычым адзін з іх не можа быць адначасова з іншым, выключае адзін іншы, але магчымы пасля іншага [6, 11].

Альтэрнатэза таксама выражае адносіны чаргавання, паслядоўнасці фактаў, дзеянняў, станаў: Хацелася ёй **то смяцца**, рагатаць, **то плакаць**, галасіць [3, кн. 1, 476]; І недалёка ад ісіны былі, бо гэты самы чорт ці нячысік усяляецца то ў аднаго, то ў другога, ён **то сварыць**, **то мірыць**, пакуль не дамагасца таго, што тым трэба [3, кн. 2, 334]; Ён, Хомка, і цяпер нікому нічога не казаў, толькі насуплены, з чырвонымі, як ў пеўня, вачыма, кульгікаў – **то заходзіў** ў хату, **то выходзіў** [3, кн. 2, 9]; І не ведаў, не ўяўляў, **ці то радавацца**, што нарэшце

восень гнілая, пахмурная скончылася, зіма прыйшла, **ці то шкадаваць** [3, кн. 1, 515]; Татачка, і я, і мама плачам. Самі не ведаем чаму – **ці то з гора, ці то з радасці** [3, кн. 1, 298]; Толькі чуваць, чуваць было, як выла, заходзілася **не то ад плачу, не то ад радасці** Клаўдзя і ўночы, і ўдзень, і людзі не ведалі, не разумелі, чаму яна гэтак крычыць – **ці то б’е, душыць** яе прыблудны, нікому не знаёмы Змітро Шламак, **ці то лашчыць** [3, кн. 1, 424].

Альтэрнатэза адлюстроўвае той пералік пытанняў, якія задае сабе чалавек, дзякуючы чаму ўзмацняецца абагульнена-асабовы характар выказвання [7, 311].

Дыятэза (грэч. *diathesis* – размяшчэнне), або фігура нейтралізацыі, – стылістычная фігура, якая шляхам адмаўлення супрацьлеглых прыкметаў, сцвярджае сярэдняе звязно [8, 24]. Яна выкарыстоўваецца ў кантэксте не для супрацьстаўлення, а з мэтай адмаўлення, нейтралізацыі антонімаў [5, 178].

У творах Б. Сачанкі дыятэза сустракаецца радзей. Яна выкарыстоўваецца пераважна як сродак характарыстыкі стану чалавека: *У сварцы з бацькам ні сябе не выгараджваў, ні бацьку не вінаваціў: што ж, як ужо здарылася, так здарылася* [3, кн. 1, 76]; *Не хвалі мяне і не гань сябе* [3, кн. 2, 160]; *Петрыкавага бацьку на фронт не ўзялі. Але не пакінулі і ў вёсцы – перавялі ў горад: там ён узначаліў сярша райком, потым вялікі завод* [3, кн. 2, 346]; *Заўсёды спакойны, ураўнаважаны, ніколі і нідзе не павышаў голасу, не абураўся і асабліва ніколі не радаваўся* [3, кн. 2, 426]; *Не хваліў Васіль Кулага Хведзьку, што той, не спытаўшыся ні ў кога, застрэліў інспектара, які выдаў на смерць дырэктара школы Андрэя Макаравіча і яго жонку Аліну Сяргеяўну, але і не асуджаў* [3, кн. 2, 152].

Такім чынам, найбольш распаўсюджанай стылістычнай фігурай, заснаванай на выкарыстанні антонімаў, у мове прозы Б. Сачанкі з’яўляецца антытэза, якая мае шмат структурных мадыфікацый, асноўнымі з якіх выступаюць канструкцыі са злучнікамі *а*. Прыём кантрасту рэалізуецца таксама з дапамогай такіх стылістычных фігур, як акратэза, амфітэза, дыятэза, альтэрнатэза. Умела выкарыстоўваючы іх, празаік стварыў супярэчлівыя і праўдзівыя мастацкія вобразы.

Літаратура

1. Антытэза // Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. – Мінск: БелЭн, 1996. – Т. 1: А – Аршын / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – С. 401.
2. Стариченок, В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 811 с.
3. Сачанка, Б. Выбраныя творы: у 3 т. – Мінск: Маст. літ., 1993–1994. – Т. 1: Вялікі Лес: раман у 3 кн.: кн. 1 і 2 / прадм. С. Андраюка. – 590 с.; Т. 2: Вялікі Лес: раман у 3 кн.: кн. 3. Апавяданні. – 542 с.
4. Сазонова, В. А. Акратэза как стилистическая фигура (на материале прозы А. П. Чехова) / В. А. Сазонова // Вестник Красноярского гос. пед. ун-та им. В. П. Астафьева. – 2011. – № 1. – С. 177–179.
5. Асіпчук, А. Антонімы як сродак выразнасці ў беларускай парэміялогіі / Аксана Асіпчук // Фальклор і сучасная культура: матэрыялы III Міжнар. навук. –практ. канф. (Мінск, 21–22 крас. 2011 г.): у 2 ч. / Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ. – 2011. – Ч. 1. – С. 177 – 178.
6. Сазонова, В. А. Антонимы как средство выражения контраста в языке и художественной речи (на материале прозы А. П. Чехова): автореферат дис. ... канд. филол. наук / В. А. Сазонова. – Красноярск: Изд. Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. – 2011. – 22 с.
7. Корюкина, Е. С. Риторические возможности лексических антонимов / Е. С. Корюкина // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – № 6 (2). – С. 309 – 313.
8. Старасценка, Т. Стылістычныя фігуры, заснаваныя на антонімах і сітуацыйна супрацьстаўленых словах, у паэзіі Алеся Разанава / Тацяна Старасценка // Роднае слова. – 2000. – № 4. – С. 23 – 24.